

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه باقر العلوم
(تاسیس در سال ۱۳۸۰ هجری قمری)

دانشگاه باقر العلوم «علیه السلام»

دانشکده: علوم سیاسی، اجتماعی و تاریخ
پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته: علوم سیاسی

عنوان:

اسلام و مدرنیته

از دیدگاه جنبش‌های اسلامی دهه اخیر

استاد راهنما:

دکتر غلامرضا بهروزی لک

استاد مشاور:

دکتر احمد رهدار

نگارش:

راضیه قاسمی فیروز آبادی

۱۳۹۲

تقدیم به:

تقدیم به سید شهیدان بیدارگر، سید مجتبی نواب صفوی

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس او را که حی است و حیات را دست دانایی نهاده است.

و با تشکر و سپاس از همه‌ی کسانی که در آموختن دستم را گرفتند و با تشکر ویژه از استاد محترم جناب آقای دکتر غلامرضا بهروزی لک و استاد گرامی جناب آقای دکتر احمد رهدار که اینجانب را در به انجام رساندن پژوهش حاضر یاری نمودند.

و قدردانی و سپاس ویژه دارم از پدر، مادر و همسر مهربانم که وجودشان آرامش

بخش حیات من است.

چکیده

ارتباط میان جوامع اسلامی و غربی در دوران پیشامدرن به گونه‌ای بوده است که هر کدام از آن‌ها نسبتاً مستقل و بدون تأثیر پذیری فرهنگی از هم، به حیات خود ادامه می‌داده‌اند. اما طی قرون اخیر به دلیل تغییر شرایط، ارتباط جوامع مذکور - که دارای نظام‌های ارزشی متفاوت و بلکه متضادی هستند - از نظر کمی و کیفی تغییر کرده و به میزان تشدید ارتباط، تعارض‌ها و تضادهای ناشی از نظام‌های ارزشی متفاوت و متضاد نیز بیش‌تر شده و نهایتاً منجر به غلبه نسبی نظام ارزشی غرب بر جوامع اسلامی شد. عکس‌العمل جوامع اسلامی به این فشار، متفاوت و در بسیاری موارد، اعتراض بود که نحوه آن در دوره‌های مختلف، متفاوت بوده است. اعتراض در ابتدا توسط نخبگان و نهایتاً در دهه‌های گذشته توسط توده‌های مردمی علیه نظام ارزشی غرب صورت گرفت که جنبش‌های اسلامی، جریان‌های حامل این اعتراض توده‌ای به غرب هستند. از طرفی به علت اینکه چالش اسلام با مدرنیته و مدرنیسم یک چالش جهان بینانه بود، روند اصلاح‌گرایانه متأثر از مدرنیته غربی که اندیشمندان مسلمان به عنوان راه حل برای جبران عقب ماندگی جوامع خود، مطرح می‌کردند؛ در دهه‌های اخیر جهت‌گیری غالب این جنبش‌ها سمت و سویی احیاگرایانه با گذار از مدرنیته غرب به سمت افق اسلامی بود.

کلیدواژه‌ها: اسلام، مدرنیته، اسلام سیاسی، اسلام‌گرایی، مدرنیته سیاسی، جنبش، جنبش

اسلامی

فهرست مطالب

مقدمه: طرح تحقیق ۱

۱. بیان مسئله: ۲

۲. اهمیت و فایده: ۲

۳. سابقه تحقیق: ۳

۴. اهداف تحقیق: ۳

۵. سوالات (اصلی و فرعی) تحقیق: ۳

۵-۱. سؤال اصلی: ۳

۵-۲. سؤال فرعی: ۴

۶. چارچوب نظری تحقیق: ۴

۷. فرضیه‌های تحقیق: ۴

۸. پیش فرض‌های تحقیق: ۴

فصل اول: مفاهیم و چارچوب نظری ۵

۱-۱. تعریف مفاهیم و واژگان ۶

۱-۱-۱. اسلام ۶

۱-۱-۲. سیاست ۶

۱-۱-۳. اسلام سیاسی ۷

۱-۱-۴. اسلام‌گرایی یا اسلام سیاسی ۷

۱-۱-۵. مدرنیته ۹

۱-۱-۶. مدرنیته سیاسی ۱۰

۱-۱-۷. جنبش (جنبش اجتماعی) ۱۲

۱-۱-۸. جنبش اسلامی ۱۴

۱-۲. چارچوب نظری تحقیق ۱۴

فصل دوم: تاریخچه بیداری مسلمانان و جنبش‌های اسلامی ۲۰

۲-۱. تاریخچه بیداری مسلمانان و جنبش‌های اسلامی ۲۱

۲-۱-۱. مرحله‌ی نخست: دوران حیرت و بُهت زدگی ۲۱

۲-۱-۲. مرحله‌ی دوم: دوران تطبیق‌گرایی ۲۱

۲-۱-۳. مرحله‌ی سوم: عصر بیداری اسلامی ۲۲

۲-۲. مهم‌ترین اندیشمندان سیاسی اسلام معاصر ۲۵

۲-۲-۱. اصلاح‌گرایی ۲۵

۲-۳. عوامل پیدایش جنبش‌های اسلامی ۳۱

نتیجه ۳۳

فصل سوم: مصر ۳۴

۳-۱. تاریخچه مختصر مصر ۳۵

۳-۲. ساختار حکومتی مصر ۳۶

۳-۳. بررسی مجدد قانون اساسی پس از برکناری مرسی ۳۸

۳-۴. اندیشمندان سیاسی مصر در دوران کنونی (اندیشه‌های اسلامی، اصلاحی و

سکولاری در مصر) ۳۹

۳-۴-۱. نمایندگان جریان اسلام‌گرا: ۴۰

۳-۴-۱-۱. حنفی ۴۰

۳-۴-۱-۲. محمد عماره ۴۰

۳-۴-۲. نمایندگان جریان سکولار ۴۱

- ۴۱..... ۳- ۴- ۲- ۱. محمد سعید ع شماوی
- ۴۲..... ۳- ۴- ۲- ۲. نصر حامد ابوزید
- ۴۲..... ۳- ۴- ۲- ۳. سعدالدین ابراهیم
- ۴۳..... ۳- ۴- ۳. نمایندگان جریان ملی گرا:
- ۴۳..... ۳- ۴- ۳- ۱. احمد لطفی السید و مصری گرای (ملی گرای)
- ۴۴..... ۳- ۴- ۳- ۲. طهطاوی، پیشوای بورژوازی عرب
- ۴۴..... ۳- ۵. وضعیت احزاب و گروه‌های سیاسی
- ۴۵..... ۳- ۵- ۱. معرفی احزاب اسلام گرا
- ۴۵..... ۳- ۵- ۱- ۱. اخوان المسلمین:
- ۴۵..... ۳- ۵- ۱- ۲. حزب عدالت و آزادی:
- ۴۶..... ۳- ۵- ۱- ۳. حزب الوسط:
- ۴۶..... ۳- ۵- ۱- ۴. حزب النور:
- ۴۷..... ۳- ۵- ۲. احزاب لیبرال و سکولار
- ۴۸..... ۳- ۵- ۲- ۱. حزب وفد جدید:
- ۴۸..... ۳- ۵- ۲- ۲. حزب الدستور:
- ۴۸..... ۳- ۵- ۲- ۳. حزب کرامت:
- ۴۸..... ۳- ۵- ۲- ۴. حزب دموکراتیک ملی:
- ۴۹..... ۳- ۵- ۲- ۶. حزب تجمع میهنی پیشرو وحدت:
- ۴۹..... ۳- ۵- ۲- ۷. حزب عمل یا لیبرال:
- ۴۹..... ۳- ۵- ۲- ۸. جبهه نجات ملی مصر:
- ۵۰..... ۳- ۵- ۲- ۹. جنبش تمرد:
- ۵۰..... ۳- ۶. نگاهی به تاریخچه جریانات سیاسی مصر
- ۵۴..... ۳- ۶- ۱. نگاه جریانات اسلامی به اسلام:

- ۳-۶-۲. نگاه جریان‌ات اسلامی به مدرنیته: ۵۶.....
- ۳-۶-۲-۱. مبانی مدرن ۵۶.....
- ۳-۶-۲-۱-۱. سکولاریسم: ۵۶.....
- ۳-۶-۲-۱-۲. دموکراسی: ۵۷.....
- ۳-۶-۲-۱-۳. آزادی: ۶۱.....
- ۳-۶-۲-۱-۴. جامعه مدنی: ۶۲.....
- ۳-۶-۲-۱-۵. نسبت مردم و حکومت ۶۳.....
- ۳-۶-۳. ابزارها و شیوه‌های مدرن ۶۴.....
- ۳-۶-۱. انتخابات: ۶۴.....
- ۳-۶-۲. رفراندوم: ۶۶.....
- ۳-۶-۳. کودتا: ۶۷.....
- ۳-۷. نقش ویژه ارتش در ساختار سیاسی مصر ۶۷.....
- نتیجه گیری ۶۸.....
- فصل چهارم: بحرین** ۷۰.....
- ۴-۱. تاریخچه ۷۱.....
- ۴-۲. موقعیت جغرافیایی اجتماعی بحرین ۷۲.....
- ۴-۳. بحرین و زندگی مدرن ۷۳.....
- ۴-۴. ساختار سیاسی بحرین ۷۴.....
- ۴-۵. حضور شیعیان در نظام سیاسی بحرین ۷۵.....
- ۴-۶. تاریخچه جنبش‌های بحرین ۷۵.....
- ۴-۷. احزاب و حرکات سیاسی بحرین ۸۱.....
- ۴-۷-۱. جمعیت وفاق ملی اسلامی؛ ۸۱.....

- ٤-٧-٢. جبهه آزاديبخش ملي بحرين: ٨٢
- ٤-٧-٣. جبهه آزاديبخش وطني: ٨٢
- ٤-٧-٤. حركت اسلامي آزادگان بحرين: ٨٢
- ٤-٧-٥. جنبش احرار: ٨٢
- ٤-٧-٦. جنبش حق: ٨٣
- ٤-٧-٧. جمعيت الوعد (العمل الوطني و الديمقراطي): ٨٣
- ٤-٧-٨. جمعيت عمل اسلامي (جمعية العمل الإسلامي): ٨٣
- ٤-٧-٩. جمعيت تجمع ملي و دموكراتيک (جمعية التجمع القومي الديموقراطي): ٨٣
- ٤-٧-١٠. جمعيت تريبون دموكراسي پيشرو (جمعية المنبر الديموقراطي التقدمي): ٨٣
- ٤-٧-١١. جمعيت عربي اسلامي الوسط (جمعية الوسط العربي الإسلامي): ٨٤
- ٤-٧-١٢. جمعيت تريبون ملي اسلامي (جمعية المنبر الوطني الإسلامي): ٨٤
- ٤-٧-١٣. جمعيت اصالت (جمعية الأصالة): ٨٤
- ٤-٧-١٤. جنبش عدالت ملي (حركة العدالة الوطنية): ٨٤
- ٤-٨. شوراي علما و رهبران آن ٨٥
- ٤-٩. مخالفتها با رژيم بحرين ٨٦
- ٤-١٠. برخورد دولت بحرين با معترضين ٨٧
- ٤-١١. آغاز انقلاب بحرين همزمان با اوج گيري بيداري اسلامي ٨٧
- ٤-١٣. رهبران اصلي انقلاب بحرين ٩٠
- ٤-١٣-١. آيت الله شيخ عيسى قاسم ٩٠
- ٤-١٣-٢. شيخ على سلمان ٩١

۹۲-۴-۱۴. موضع جنبش‌ها و فعالان سیاسی نسبت به گزاره‌های سیاسی غرب..... ۹۲

۹۲-۴-۱۴-۱. مبانی مدرن..... ۹۲

۹۲-۴-۱۴-۱-۱. دموکراسی..... ۹۲

۹۴-۴-۱۴-۱-۲. نسبت مردم با حکومت..... ۹۴

۹۷-۴-۱۴-۱-۳. آزادی..... ۹۷

۹۸-۴-۱۴-۱-۴. حقوق بشر..... ۹۸

۹۸..... مراکز و موسسات فعال حقوق بشری بحرین :

۱۰۰-۴-۱۴-۲. ابزارها و روش‌های مدرن..... ۱۰۰

۱۰۰-۴-۱۴-۲-۱. اتکا به سازمان‌های فراملی..... ۱۰۰

۱۰۵-۴-۱۴-۲-۲. انتخابات..... ۱۰۵

۱۰۶-۴-۱۴-۲-۳. کودتا..... ۱۰۶

۱۰۷..... نتیجه

۱۰۸..... **فصل پنجم: تونس**

۱۰۹-۵-۱. آشنایی با تونس..... ۱۰۹

۱۱۰-۵-۲. سیاست در تونس..... ۱۱۰

۱۱۱-۵-۲-۱. دانشگاهی هم تراز الازهر و گرایش اهل بیتی..... ۱۱۱

۱۱۱-۵-۳. کشاکش نوگرایان و واکنش‌های اسلام‌گرایان..... ۱۱۱

۱۱۲-۵-۴. آغاز حکومت بن علی..... ۱۱۲

۱۱۳-۵-۵. زمینه‌های پیدایش اسلام‌گرایی در تونس..... ۱۱۳

۱۱۴-۵-۶. پیشینه جنبش اسلامی در تونس..... ۱۱۴

۱۱۶-۵-۷. تسامح دولت تونس در قبال اسلام‌گرایان..... ۱۱۶

۱۱۷-۵-۸. جنبش‌الاتجاه الاسلامی و مقابله با دستاوردهای سیاسی غرب..... ۱۱۷

- ۵-۹. انقلاب تونس ۱۲۲
- ۵-۹-۱. پس از انقلاب ۱۲۲
- ۵-۹-۲. سلفی‌ها در تونس ۱۲۵
- ۵-۱۰. جنبش‌ها و احزاب ضد استکباری در تونس ۱۲۸
- ۵-۱۰-۱. حزب التحریر الاسلامی ۱۲۸
- ۵-۱۰-۲. حزب کمونیست کارگران تونس ۱۲۸
- ۵-۱۰-۳. جنبش یاوران مقاومت ۱۲۹
- ۵-۱۱. نگرش کلی جنبش النهضه تونس به مبانی اسلام و مدرنیته ۱۳۰
- ۵-۱۱-۱. زندگی راشد الغنوشی ۱۳۱
- ۵-۱۲. اندیشه‌های جنبش اسلام‌گرای النهضه و رهبر آن ۱۳۲
- ۵-۱۲-۱. مبانی مدرنیته: ۱۳۲
- ۵-۱۲-۱-۱. دموکراسی ۱۳۲
- ۵-۱۲-۱-۲. سکولاریسم ۱۳۴
- ۵-۱۲-۱-۳. تفکیک قوا ۱۳۶
- ۵-۱۲-۱-۴. آزادی ۱۳۶
- ۵-۱۲-۲. ابزارها و روش‌ها ۱۳۸
- ۵-۱۲-۲-۱. انتخابات ۱۳۸
- ۵-۱۲-۲-۲. کودتا ۱۳۸
- ۵-۱۲-۳. نگاه به مدرنیته ۱۳۹
- ۵-۱۲-۴. نگاه به اسلام به عنوان راه حل و چالش‌های پیش رو ۱۳۹
- نتیجه ۱۴۲
- نتیجه گیری ۱۴۴

۱۴۷..... فهرست منابع

۱۴۷..... الف) کتاب‌ها

۱۵۱..... ب) نشریات:

۱۵۴..... ج) منابع اینترنتی:

مقدمه:

طرح تحقیق

۱. بیان مسئله:

با تغییر جوامع غربی در دوران مدرن، ارتباط میان جوامع اسلامی و غربی شیوه‌ای استیلاگونه به خود گرفت. جوامع مذکور به دلیل داشتن نظام‌های ارزشی متفاوت و بلکه متضادی، دچار تعارض‌ها و درگیری‌هایی شدند که در نهایت نظام ارزشی غرب، با داشتن قدرت صنعتی و مادی بیشتر، جوامع اسلامی را حتی از حیث فرهنگی و سیاسی مغلوب کرد و در حالی که جو غالب بر جوامع اسلامی، خودباختگی فرهنگی در مقابل غرب بود، فشاری مضاعف بر جوامع اسلامی وارد شد. جوامع اسلامی عکس‌العملی متفاوت نسبت به این فشار داشتند، تمایل به غرب و دستاوردهای آن و اعتراض به غلبه فکری فرهنگی غرب دو رویکرد متفاوت در جوامع اسلامی بود. اما اعتراض در ابتدا توسط نخبگان و نهایتاً توسط توده‌های مردمی علیه نظام ارزشی غرب صورت گرفت. جنبش‌های اسلامی، جریان‌های حامل این اعتراض توده‌ای به غرب هستند که هرچه زمان به جلو آمده است، علاوه بر این که بر کمیت و کیفیت آن‌ها افزوده شده، از ویژگی‌های متفاوتی متأثر از شرایط زمان و مکان نیز برخوردار گشته‌اند.

۲. اهمیت و فایده:

پرداختن به این موضوع با توجه به اهمیت مضاعفی که طی سال‌های اخیر پیدا کرده است، می‌تواند راه‌گشای ادامه این جنبش‌ها تا دستیابی به بهترین و کاربردی‌ترین نظریات سیاسی اسلام در عصر کنونی باشد. از طرف دیگر بررسی جنبش‌های اسلامی در دهه اخیر می‌تواند کاستی‌ها و کمبودهای این جنبش‌ها را از حیث تئوریک (مانند خلأ مذهب تسنن در

اداره امت توسط امام) و از حیث عملی (مواجهه با فرهنگ های متعارض) نشان داده و راه حل ارائه دهد.

۳. سابقه تحقیق:

کتاب‌ها و مقالات متعددی در این زمینه وجود دارد، اما نگاه به نسبتی که بین اسلام و غرب در آثار موجود چون جنبش‌های اسلامی نوشته دکتر موثقی، اندیشه سیاسی در اسلام معاصر نوشته دکتر عنایت، اسلام سیاسی در کشاکش هویت و تجدد نوشته رضوان السید و ... وجود دارد، به علت آن‌که در گذشته تألیف شده و ماهیت جنبش‌ها نیز به شکل امروزی نبوده است، تغییر کرده است، ماهیت جنبش‌های اخیر نشان می‌دهد که اعتراض به مدرنیته چهره پررنگ تری در اعتراضات مردمی به خود گرفته و بنابراین بنابراین کمبود اصلی که در تحقیقات . آثار موجود، مربوط به نوع نگاه به رابطه اسلام مدرنیته است؛ که تلاش خواهد شد در این پژوهش، این کاستی جبران شود.

۴. اهداف تحقیق:

این پژوهش در نظر دارد تا با روشن سازی فضا و تحلیل موشکافانه از این قیام‌ها و رویش مجدد اعتراضات، ماهیت اسلام خواهی جنبش‌های اخیر را نشان دهد.

۵. سوالات (اصلی و فرعی) تحقیق:

۵-۱. سؤال اصلی:

۱. تفسیرها و برداشت‌های جنبش‌های اسلامی در دهه اخیر در باره نسبت اسلام و مدرنیته چیست؟

۵-۲. سؤال فرعی:

۱. نگاه جنبش‌های اسلامی مصر نسبت به رابطه اسلام و مدرنیته چیست؟
۲. نگاه جنبش‌های اسلامی تونس نسبت به رابطه اسلام و مدرنیته چیست؟
۳. نگاه جنبش‌های اسلامی بحرین نسبت به رابطه اسلام و مدرنیته چیست؟

۶. چارچوب نظری تحقیق:

کوشش می‌گردد موضوع پایان‌نامه بابه‌ره‌گیری از نظریه‌ی پرسش‌های بنیادین گلن تیندر بررسی و تحلیل شود.

۷. فرضیه‌های تحقیق:

- تفسیرهای گذشته که مواجهه اسلام و مدرنیته را به صورت حداقلی تبیین می‌کردند، بیش‌تر با جنبش‌های اصلاح‌طلبانه اسلامی تناسب داشته‌اند و معطوف به غرب هستند و تفسیرهای امروزی که مواجهه اسلام و مدرنیته را به صورت حداکثری تبیین می‌کنند، بیش‌تر با جنبش‌های احیاگرانه اسلامی تناسب دارند و معطوف به گذار از غرب هستند.
۱. جنبش‌های اسلامی کنونی دارای رویکرد معطوف به غرب هستند.
 ۲. جنبش‌های اسلامی در دهه اخیر دارای نگاهی بینابین به اسلام و غرب هستند.
 ۳. جنبش‌های اسلامی کنونی دارای رویکرد معطوف به غرب هستند.

۸. پیش‌فرض‌های تحقیق:

۱. جنبش‌های اسلامی از دو ساحت ایجابی و سلبی برخوردارند که ساحت ایجابی آن‌ها ناشی از اسلام و ساحت سلبی آن‌ها ناظر به مدرنیته است.
۲. جنبش‌هایی که در دهه اخیر در جوامع اسلامی رخ داده، متأثر از اسلام است و قیام-های نژادی یا قومی نیست.
۳. ماهیت این جنبش‌ها یک اصل مشترک دیگر نیز در خود دارد که آن اعتراض به غرب و دیگر ابعاد مدرنیته است.

فصل اول:

مفاهیم

و چارچوب نظری

۱-۱. تعریف مفاهیم و واژگان

۱-۱-۱. اسلام

اسلام در لغت به معنای انقیاد و تسلیم شدن است و در اصطلاح عبارت است از گفتن شهادتین با زبان «لا اله الا الله محمد رسول الله» که اولین مرتبه اسلام است که شیعه و سنی در آن اتفاق دارند. اسلام قلب، همان اعتراف و اذعان است که ایمان نام دارد و اسلام زبان، اقرار است و اسلام بدن، انجام دادن افعال مطلوب خداوند می‌باشد. اما اسلام مطلق و بی‌قید، آن است که «تسلیم»، تمام شوون آدمی را فراگیرد. شخص فرمانبردار و مطیع رادر لغت مسلم یا مسلمان می‌گویند. اما گاه اسلام را با شوون سیاسی آن تعریف می‌کنند.

امام خمینی در کتاب البیع خود، اسلام را این گونه تعریف می‌کند:

«اسلام، حکومت با شوون آن است و احکام، قوانین اسلام و شأنی از شوون حکومت آن است؛ بلکه احکام و فروع دین، مطلوب ذاتی و هدف اولیه نیست و وسیله و ابزاری برای تحقق و اجرای حکومت اسلامی و بسط عدالت محسوب می‌گردد و فقیه قلعه‌ی مستحکم اسلام است؛ همچون قلعه‌ی اطراف شهر که از آن محافظت می‌کند و نگهبان آن است.» (امام خمینی، ۱۳۸۵: ج ۲: ۴۷۲)

۱-۱-۲. سیاست

واژه‌ی سیاست، دارای معانی بسیاری است از قبیل حکم راندن، اداره کردن، مصلحت و

تدبیر کردن، عدالت، داوری، تنبیه، نگهداری و حراست. (ابوالحمد؛ ۱۳۶۵: ۶)

اندیشمندان هر یک بر اساس دیدگاه خود، تعریفی از سیاست به دست داده اند:

«سیاست از دیدگاه اسلام عبارت است از مدیریت حیات انسان‌ها چه در حالت فردی و چه در حالت اجتماعی، برای وصول به عالی‌ترین هدف‌های مادی و معنوی.» (جعفری؛ ۱۳۷۸: ۲۵۳)

۱-۱-۳. اسلام سیاسی

اسلام سیاسی گفتمانی است که هویت اسلامی را در کانون عمل سیاسی قرار می‌دهد. به عبارت دیگر در گفتمان اسلام سیاسی اسلام به یک دال برتر تبدیل می‌شود. (بابی سعید؛ ۱۳۷۹: ۲۰) در مفصل بندی گفتمان اسلام سیاسی، دین صرف اعتقاد نیست بلکه ابعادی فراگیر دارد و تمامی عرصه حیات آدمی را در بر می‌گیرد. چنین نگرشی در تمامی گرایش‌های درونی گفتمان اسلام سیاسی مشترک است.

از منظر گفتمانی اسلام سیاسی یا اسلام گرایی همان نقشی را ایفا می‌کند که مدرنیسم برای مجموعه ای از مکاتب و نگرش‌ها در غرب ایفا می‌کند. هر چند چنین مکاتب همانند سوسیالیسم و لیبرالیسم با یکدیگر متعارض هستند، اما همگی آنها تحت گفتمان مدرنیسم قرار می‌گیرند. چنین قابلیتی را نیز برای اسلام سیاسی و اسلام گرایی می‌توان تحت گفتمان اسلام سیاسی جستجو نمود و برای آنها یک وحدت ایجابی تعریف نمود. (بابی سعید؛ ۱۳۷۹: ۲۰)

در یک تعریف، اسلام سیاسی به مفهوم قائل نبون تفکیک میان دین اسلام و سیاست است. اسلام دینی جامع است و تمام عرصه‌های زندگی از جمله ابعاد سیاسی را نیز در بر می‌گیرد؛ و طرفداران آن در پی ایجاد یک نظام سیاسی اسلامی هستند. (ستوده؛ ۱۳۹۲: ۱۰۹).

۱-۱-۴. اسلام گرایی یا اسلام سیاسی

از جنبه‌های بسیار مهم نقش آفرینی اسلام در حوزه سیاست را می‌توان قابلیت این دین در ایجاد حرکت‌های اجتماعی و سیاسی در درون جوامع اسلامی دانست. تاریخ معاصر کشورهای اسلامی از این گونه حرکت‌ها و جنبش‌ها به شدت تأثیر پذیرفته است. از این پدیده